

nimskim kvalifikatorom. (Usp. *Hrček, gradski magazin; Hrčkovica; gospodična Micika* i dr.)

Zaključak

Opisna antroponomastika i antroponimostilistika organički su povezane općim usmjerenjem na posebna, individualna jezična svojstva. Književni lik, a time i antroponim kao njegov jezični ekvivalent, ima rang podsustava u strukturi književnog djela. Antroponimostilistika također je s rangom stilističkog podsustava.

U ovoj je raspravi predložen jedan antroponimostilistički model. Konstruiran je na predlošku djela Miroslava Krležu u kojem antroponimski leksik zauzima prestižno mjesto u ukupnosti jezičnih izražajnih sredstava. Krležino je djelo reprezentativno i na antropnimskoj razini u književnosti uopće.³

Sažetak

Miće Delić, Zavod za jezik IFF, Zagreb

UDK 801.313:808.62-82:886.2 Krleža, izlaganje na X. kongresu jugoslavenskih slavista u listopadu 1982. u Strugi, primljeno za tisak 1. travnja 1983.

In this article on onomastics the author discusses functional and semantic modeling of anthroponyms in literary works, with examples from books written by Miroslav Krleža.

NAZIVI OBROKA I NJIHOV RASPORED

Vladimir Loknar

1. Uzimanje jela spontano, bilo kad, poodavno smo napustili i podredili ga obročnom rasporedu. No i taj raspored nije bio konačan. On se razvijao prema materijalnim mogućnostima i civilizacijskim uvjetima i potrebama. Danas se taj raspored upotpunjuje i medicinskim spoznajama koje ga određuju ne samo brojem obroka, rasporedom i količinski nego i drugim posebnostima i kvalitetama.

2. Prvobitni raspored, kad je već raspored, imao je dva obroka, a mogli bismo ga nazvati *seoskim*: prvi je obrok bio *jutarnji*, a drugi *poslijepodnevni* ili *večernji*, poslije poljskog rada. No i taj raspored nije bio čvrst, a razlikovao se ne samo po godišnjem dobu nego i po pojedinim krajevima, osobito s različitim podnebljem i vrstom privređivanja. Prvi se obrok gotovo svuda zvao *ručak*, a drugi *užina*, *objed* (obid) ili *večera*. Danas je taj raspored gotovo nestao, a prevladao je uglavnom *tročlani*.

³ Osim navedene literature autor se služio i ovom: M. Delić, *Krležin kult vlastitih imena* u „*Bitki kod Bistrice Lesne*“; *Život*, 4, Sarajevo, 1973; Z. Malić, *Vlastita imena kao stilska kategorija u Krležinu „Banketu u Blitvi*“, *Jezik*, X, str. 97–109; P. Šimunović, *Ime u funkciji književnog djela*, *Onomastica jugoslavica*, 6, Zagreb, 1976; J. Wierzbicki, *Miroslav Krleža*, Liber, Zagreb, 1980; (grupa autora) *Leksik prezimena SRH*, Institut za jezik – Nakladni zavod MH, Zagreb, 1976.

3. Suvremeni ili *tradicionalni troobročni raspored* mogli bismo nazvati i *gradskim*. On je i u nas, kao i u većine evropskih zemalja, nastao pod utjecajem promjena privredivanja, većim mogućnostima potrošnje, ali i prema potrebama koje je nametao intenzivniji radni dan.

Nazivi *troobročnog rasporeda* pod utjecajem urbane sredine (inozemstvo, ugostiteljstvo, obiteljski život i sl.) ubrzo su se učvrstili, pa su i danas još uvijek prilično dominantni. *Doručak, ručak* i *večeru* nije diktiralo do danas samo ugostiteljstvo nego i srednjoevropski oblik obiteljskog života i način privređivanja.

3.1. Gradski, razgovorni, *früštuk* (frištik, Frühstück) potisnuo je naš „frištik“, tj. *ručak* (osobito u sjevernim krajevima) prema sredini dana, a poslije se preoblikovao u knjiški naziv *doručak*, tj. *obrok prije ručka – do ručka*. Tako je to potvrdio i afirmirao i Akademijin rječnik (II/663) da *doručak* može biti” ... prvo jelo izjutra ili uopće jelo prije glavnog jela (objeda, ručka)...”, a „...pravo je značenje ono što je do (prije) ručka (objeda)”.

3.2. U primorskom području sličnu ulogu „früštuka” imaju naziv i obrok „marena”.

3.3. Izvan tročlanog rasporeda u ugostiteljstvu, koji je oblikovan ne samo leksički nego i sadržajno, supostoji i neregularna prehrana koja ne poštuje nikakav raspored, ni nazive ni količinsko ili sadržajno oblikovanje koje bi trebalo podsjećati na poseban raspored obroka i naziva. To je uzimanje jela na stari način, bilo kad, koje se suvremeno naziva *à la carte*. Po tome možemo obročno doručkovati navečer, a večerati ujutro. No takav nas raspored ovdje posebno ne zanima. Može nas samo kao opreka uputiti pravom sustavu i rasporedu.

3.4. Kao što uz *troobročni raspored* supostoji *dvoobročni* u nestajanju, tako se danas može govoriti već o novom, trećem, *petoobročnom* (ili *šestoobročnom*) *rasporedu*, u nastajanju, ali već i u značajnijoj praktičnoj, a ne samo u literaturnoj (i u udžbeničkoj) provedbi.

4. Supostojanjem triju obročnih rasporeda, čini se, postigao se civilizacijski prehrambeni minimum i maksimum, ali s više naziva, katkad i višeznačnih, no bez čvršćeg izbora i određenja njihova standardnog i terminološkog značenja i rasporeda.

Ipak ne bi nam trebalo biti teško, a sad je već i vrijeme za to, napraviti izbor i raspored. unatoč tradicijskim navikama, jer se pravi raspored već i nazire sa značenjski određenim obrocima, bez obzira na to je li riječ o dvočlanom, tročlanom ili peteročlanom (šesteročlanom) rasporedu obroka.

4.1. U *tročlanom* i *višečlanom* rasporedu za nas je ključno pitanje naziva glavnog obroka u danu (u nas oko podneva) koji se u nas zove *ručak* ili *objed*.

Poznato je da se danas u stručnim tekstovima i na jelovnicima viđa uglavnom naziv *ručak*. Inače u razgovornom jeziku, u publicistici i u lijepoj književnosti čest je i naziv *objed* za glavni obrok dana, kako u sjevernim tako i u južnim dijelovima Hrvatske.¹

Za prevagu naziva *ručak* u nekim ima i povijesnih razloga, jer u središnjoj balkanskoj leksičkoj zoni južnoslavenskih jezika prevladava imenica *ručak*. Dakako, to nas ne mora

¹ OBJED ... jedenje o podne. Nalazi se i u drugim slav. jezicima (...). Marta (...) nastoji ručak i objed pripremiti. V. M. Gučetić 207.” (Znači da je ovdje *ručak* upotrijebljen u značenju *zajutarka*) AR s. v. objed.

osobito zanimati kad je *ručak* ionako već poodavno zauzeo, bar u kulinarskom nazivlju, središnje mjesto u danu.

O tome je čak i Vladimir Mažuranić u svojim „Prinosima” (II/1268) napravio bilješku: „ručak, m., po Stuliću — prema zapadnom govoru — matutina refectio, dakle ono što se u književnom jeziku sada govori doručak, dok sada za objed (tj. naziv — V. L.) služi ručak. Belost. r. jentaculum, froštuk (njem.). B. I. ima oba značenja jentaculum i coena bolje prandium”.

Naziv *objed* vjerojatno je stariji u značenju glavnog obroka u danu, ali je pojava ranog obroka, „fruštuca”, pomakla već postojeći *ručak* prema podnevu, dok je novija „knjiška” riječ, *doručak*, i učvrstila *ručak* kao glavni i središnji obrok u danu i tako naziv *objed* isključila iz terminoloških kombinacija. Zanimljivo je da su čak i Guberina i Krstić u svojoj poznatoj knjižici naveli ovaj poredak u desnom stupcu: ručak, objed.

4.2. Dakle, uz naziv *ručak* čvrsto je vezan, i leksički i vremenski, naziv *doručak*. *Doručak* je prije svega *do ručka*, a u tročlanom tradicionalnom obročnom rasporedu ima značenje prvog obroka u danu: *doručak, ručak i večera*.²

4.3. No kao što i u mnogim drugim područjima ljudske djelatnosti nastupaju promjene, promjene nastaju i u jeziku, pogotovu kad jezične promjene prate i nejezične. Ali, to je „praćenje” često usporeno, neravnomjerno i neprikladno, kao što su i mnoge promjene u društvu neplanirane i neuskладene. Tako je to i s novim pojmovanjem *doručka* kada se industrijalizacijom, uvođenjem određenoga radnog vremena, boljom prehranom, ali i dijetetikom, pomodnošću itd., javlja potreba za novim obrokom: obrokom između *doručka* i *ručka*, međuobrokom, jer se povećao vremenski razmak između prvog jutarnjeg obroka i onoga „poslije posla”. Pojavljuje se i strani naziv *gablfrišтик* ili, češći, *gablec* (na jugu marendā?) koji se smješta između *doručka* i *ručka* i tako remeti stabilnost naziva *ručak*. Da bi se spasio naziv *doručak* (do ručka), uzima se umjesto naziva *gablec* (ili cenerjauzn, marendā), dopunjeni naziv *drugi doručak*, ili (*prva*) *užina* (za razliku od *druge užine* koja se uvodi između *ručka* i *večere*).³ ali to je prilično izvještačeno i nategnuto, pa naziv *doručak* ostaje dvoznačan: i za prvi obrok ujutro, *zajutrak* (fruštuk), i za međuobrok (*gablec*, marendā) između *zajutarka* i *ručka*, tj. *do ručka*.

4.4. Ipak, već zarana, javlja se i naziv *zajutrak* (Šulek, Frühstüćk) koji bilježi i Akademijin rječnik (XXI/950). No vjerojatno je taj naziv i spontanog podrijetla kad se na istom mjestu donosi i ova potvrda: „Jesu li isprosilu devojku, odu ‚dječak’ i ‚snubok’ k susjedu devojčinom na ‚zajutrak’. (Rakovac, selo u Hrvatskoj) Bogišić, zborn. 160.”⁴

² „*doručak* dobra je riječ: znači: jelo prije ručka. Neki je upotrebljavaju za obrok koji se jede ujutro, prije polaska na posao („fruštuk”), a drugi za obrok oko deset sati.” Slavko Pavešić i dr., Jezični savjetnik s gramatikom, MH, Zagreb, 1971, str. 66.

³ „UŽINA, užina i južina f. *ručak, objed, jelo, u podne, u narodnom govoru; a u gradovima obično obrok između ručka i večere. (...) Od južnih Slavena primili su tu riječ Nijemci (...) Mađari (...) Rumunji (...) Nalazi se u primjerima tek od XVI v. (...) U jutro je ručak, u po dana užina, posli podne lovra, a u večer večera. (Otok u Slavoniji) Zborn. za nar. živ. 2,306.” AR s.v. užina.*

⁴ „*zajutrak* naziv stvoren u novije vrijeme za obrok ujutru. U narodu postoji riječ: doručak za jelo prije ručka. U gradovima je raspored jela drugačiji nego na selu, pa je potrebna i riječ *zajutrak* za ono što se jede ujutro, ako se doručkom nazove ono što se jede prije ručka, tj. prije podne.” S. Pavešić i dr., n. dj., str. 317.

Zato istaknutiji kulinarski tekstovi među prvima proširuju obročni raspored i uređuju ga i terminološki. Uzimaju naziv *zajuttrak* za prvi obrok dana, *doručak* postaje dopodnevni međuobrok, sačuvavši tako svoje pravo značenje, tj. *do ručka*, a i *užina* se utvrđuje na „gradski” način: postaje popodnevni međuobrok, tj. stavlja se između *ručka* i *večere*. Tako je stvoren novi suvremeni raspored od pet obroka: *zajuttrak*, *doručak*, *ručak*, *užina* i *večera*.

Zanimljivo je da se kulinarstvo i dalje drži osnovnog tročlanog rasporeda, a peteročlanim se služi prema potrebi (funkcionalno), ali je najvažnije to da je baš kulinarstvo samo uvelo novi ili zapravo logički položaj *doručka* u rasporedu.

Tako se udžbenik za srednje obrazovanje ugostiteljskog usmjerenja, Kulinarstvo (Školska knjiga, Zagreb, 1981, str. 136), koji su napisali Josip Balent i dr., suvremeno i suvereno služi modernim novim nazivima i rasporedom obroka:

„U našim ugostiteljskim objektima uobičajen je ovakav raspored dnevnih obroka: zajuttrak između 6 i 9 sati, doručak između 9 i 11 sati, ručak između 12 i 15 sati, užina između 16 i 17 sati, večera između 19 i 23 sata.

Među dnevnim obrocima razlikujemo dvije skupine obroka: glavne dnevne obroke i sporedne dnevne obroke.

Glavni dnevni obroci jesu zajuttrak, ručak i večera.

Doručak i užina sporedni su obroci i rjeđe ih susrećemo u pansionском poslovanju.”

Valja reći da ovakav raspored obroka i naziva ima i većina naših suvremenih kulinarskih priručnika (npr. Mira Vučetić, Zlatna knjiga kuharstva, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1972. i Milena Šupica, Dijetalna ishrana, Znanje, Zagreb, 1977).

Dakle, peteročlani raspored obroka i naziva nije više posebnost dijetalne prehrane, bolničke kuhinje, sanatorija ili rehabilitacijskih ustanova, nego postaje normalna pojava i u svakodnevnom životu, i to ne samo kao izraz obilja i potreba izjelica, nego npr. i kao izraz specijalne prehrane teških fizičkih radnika i sl.

4.5. Ovako uzeti i raspoređeni nazivi lako su prepoznatljivi, a i njihovi su glagoli razlikovni, pa ne bi trebalo biti teškoća, ni osjećajnog značaja, pri njihovu preuzimanju i u svakodnevnoj upotrebi: *zajuttrak* (prvi obrok u danu), G jd. *zajutarka*, N mn. *zajutarci*, G *zajutaraka* ili *zajutarka*, *zajutarkovati*; *doručak* (drugi obrok, tj. između *zajutarka* i *ručka*), mn. *doručci*, *doručkovati*; *ručak*, mn. *ručkovi*, rjeđe *ručci*, *ručati* (*ručavati* znači povremeno *ručati*); *užina* (četvrti obrok, obrok između *ručka* i *večere*), *užinati* i *večera*, *večerati*.

4.6. Prema tome sad bismo imali dva sustava naziva i rasporeda obroka: *tročlani standardni sustav* (*zajuttrak*, *ručak*, *večera*) i *peteročlani*, prošireni, također, *standardni sustav* (*zajuttrak*, *doručak*, *ručak*, *užina*, *večera*). *Dvočlani sustav* je nestao, ponegdje je još stvar nužde, kao što i najnoviji, *šesteročlani* (s „noćnim obrokom”, *pavečerom*, *pavečerom*, *večericom*), također nastaje iz nužde – kao dio dijetalnog ili kojeg drugog sustava prehrane i obroka.

5. Ipak ni naziv *objed* ne možemo isključiti iz veoma učestale upotrebe u svakodnevnom govoru jer je još uvijek u velikom dijelu hrvatskoga jezičnog područja neutralni naziv za središnji dnevni obrok i svoj položaj nije mijenjao u rasporedu dnevnih obroka kao *ručak*, koji je bio prvi obrok u danu, kao što je i danas u nekim krajevima. Zato ga ne možemo na silu istiskivati ni iz kulinarskoga nazivlja. Može se dobro uklopiti u ovakav tro-

obročni sustav: *zajutak – objed – večera*, a u peteroobročni: *zajutak – doručak – objed – užina – večera*.

No dok se to ne učini, može zasada, jer je duboko uvriježen. osobito uz glagole *blagovati* i *objedovati*, poslužiti kao intimniji, familijarniji ili svečaniji naziv pa bi ga valjalo više upotrebljavati u značenju 'svečani ručak', npr. *Gosti nam dolaze na objed, U Ban-skim je dvorima prireden za uzvanike (svečani) objed*.

6. Ne bi trebalo zaboraviti ni preostale nazive koji se ne uklapaju u postojeće standarde normalne prehrane, ali koji imaju svoja posebna značenja i živu službu ili upotrebu.

6.1. *Zakuska* je čest naziv u razgovornom, ali i u književnom jeziku. Ne treba je miješati sa značenjima *doručka* ili *užine*. To je prigodan obrok kad se (malo) *zakusi* (zakusiti, zakusivati) *bez obzira na doba dana ili noći*. Takav se obrok javlja i u bolničkoj praksi (i drugdje) uz *pokusni obrok* ili *pokusni zajutak*, te u beletristici, a ne samo na „primanju sa zakuskom.”⁵

7. U skladu s takvim poimanjem i ukrštanjem postojećih naziva i rasporeda obroka, onih koji nestaju i onih koji nastaju, naši se prevoditelji i pisci dvojezičnih rječnika ne snalaze uvijek najbolje.

Sastavljači rječnika presporo se približavaju našim novim terminološkim (normativnim) rješenjima. Većina se još uvijek ne snalazi, drži se kruto opisa i prvotnih značenja, a zanemaruje praktične jezične potrebe uvjetovane promjenama u životu, u nas i u svijetu.

Najviše brige našim prevoditeljima navodno čini prevođenje engleskih naziva obroka. vjerojatno najstarijeg (četveročlanog) rasporeda u Evropi. U Engleza je, navodno, „glavni” obrok *večera* (supper) i sad kako da se prevedu *lunch* i *dinner*? Dakako, prema opisu situacije, a ne kako stoji u nekom našem rječniku.⁶

Na primjer Drvodelić (1978, preradio dr. Ž. Bujas) za *breakfest* (str. 79) dodaje samo *zajutak*, *zajutarkovati*, što je ispravno, a za *lunch* (luncheon) (str. 439): „ručak; lakši obrok oko podneva u pauzi radnog vremena (kod onih koji rade od 9 do 17 sati i imaju glavni obrok dana u 18 h”. U izdanju od 1954. godine stoji samo „kratak obrok između zajutarka i objeda”! Filipović i sur. (1966) za *lunch* imaju *objed, ručak; (obilat) doručak* (str. 595). Putanec (1957) za *déjeuner* ima *doručak, zajutak ...*, ali za *d. à la fourchette – marena, gablec, zakuska prije objeda* (str. 229). Šamšalović (1968) za *Frühstück* donosi *zajutak, doručak*, a za *Gabelfrühstück zakuska, doručak!* Deanović i Jernej za *zajutak* bilježe „(prima) colazione f.”. Itd.

⁵ Tvornički se obroci nazivaju različito, a najčešće „topli obrok”. Zapravo, zakonodavac traži da obrok bude *topao*, a ne određuje kako će se takav obrok zvati. Nema razloga da se ti obroci ne nazovu svakodnevnim nazivima, i to „novim” standardnim nazivima: popodne i jest *doručak*, a popodne svakako *užina*, a onaj u noći (u trećoj smjeni!) mogao bi se zvati *noćni obrok*.

Iz oglasa URO „Lovački rog” (Vjesnik, 13. 1. 1982, str. 8), koja nudi „peti obrok” radnim kolektivima doznajemo tri značajne stvari, i to upravo one koje su u skladu s našom temom i zaključcima do kojih smo došli: 1. „petim obrokom” „službeno” se priznaje petoobročni raspored normalne prehrane: ostala četiri obroka radnik uzima kod kuće; 2. taj se obrok uzima u različito doba dana (i noći) pa se zato za sve prilike i naziva neutralno *petim*; 3. „topli obrok” nije naziv obroka!

⁶ Da je „večera” glavni obrok u Britanaca učinilo se samo našem svjedoku koji je obilno *ručao navečer* poslije posla u 18 sati. Glavni je obrok, dakako, *dinner* bez obzira na vrijeme u koje se uzima: radnim danom i u 18 sati, a blagdanom već u 12. *Lunch* je sporedni obrok i treba da ima značenje našeg *doručka*, a uzima se između „breakfasta” i „dinnera” (unatoč definiciji: „meal taken in the middle of the day”).

U nekom američkom (!?) filmu kavalir poziva damu na *lunch*, a prevoditelj kaže *ručak*. Ne znam kako bi glasio prijevod da je kavalir kasnije damu pozvao i na *dinner!*?⁷

Napomena o rječnicima ostaje dakako samo usputna napomena, ali će možda i takva potaći neke zahvate u skladu s temom ovoga članka.

Važno je možda samo dodati kako se iz ovoga vidi da je danas za naše i za vanjske prilike, dakle i pri prevodenju, najvažniji poredak obroka (naziva) negoli vrijeme u koje se oni uzimaju. Ta već se i u nas ručak pomiče u rasponu od 12 do 18 sati, a da ne spominjemo vrijeme zajutarka koje se katkad pokriva zaista i s vremenom doručka. Za ručak je važno znati, npr., da je to glavni (središnji) obrok u danu i da se uzima između zajutarka i večere, odnosno između doručka i užine.

8. Da zaključimo: ne ulazeći u dijalektalne i razgovorne nazive i sustave (rasporede) dnevnih obroka, mogli bismo iz ovoga što je dosad raspravljeno predložiti samo književne nazive za opću i stručnu upotrebu. Kad već ugostitelji poučavaju svoj podmladak o *zajutarku*, tada je ipak bolji njihov sustav glavnih obroka koji čine *zajutrak*, *ručak* i *večera*, nego danas još uvijek dominirajući tradicionalni (gradski) sustav koji ima ovako rasporedene nazive: *doručak*, *ručak* i *večera*. Zato se i sadašnji (novi) ugostiteljski tročlani sustav lakše pretvara u peteročlani dodavanjem sporednih (dopunskih) obroka *doručka* i *užine*, negoli što se može tradicionalni raspored iskombinirati umetanjem *zajutarka* i *užine*. Novi položaj *doručka* omogućit će istiskivanje dijalektalnih i neknjiževnih naziva za dopodnevni, ali i za popodnevni međuobrok (galebac, marenda, jauzna) koji se sve više, i kao obrok i kao naziv, nudi i uzima. I ostali nazivi, kad se glavni utvrde, lakše će se upotrebljavati u prilikama, na mjestu i u vrijeme kako su predviđeni (*užina*, *zakuska*, *noćni obrok*, pa možda i – *svečani* – *objed*).

8.1. Upotrebom ovako određenih i već utvrđenih naziva u kulinarstvu, u kućanstvu, u gostionici ili bolnici, nećemo samo olakšati nadzor i posao u pripravljanju i raspodjeli dnevnih obroka, odnosno u određivanju jelovnika, nego ćemo i usavršiti svoj stručni jezik, a terminološka preciznost, sigurnost i normativnost, i dosljednost u upotrebi takvih naziva u kontaktu s potrošačem i jela i teksta, učinit će i naša izlaganja jasnijim i prihvatljivijim.

Sažetak

Vladimir Loknar, Jumena, Zagreb

UDK 801.316:642.1:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 1. travnja 1983.

The author discusses the names of meals and their order in contemporary standard Croatian, mentioning Croatian translations of English words lunch, dinner and supper.

⁷ „Bio je to DINNERS CLUB (DC), što u prijevodu znači ‚klub onih koji večeraju‘.“ Start, 24. 10. 1981, str. 33.